

הרב אליהו מנחם גויטין

דמותו של יהורם מלך ישראל (בנם של אחאב ואיזבל)

א. מה הייתה התקופה בה פעל יהורם?

מפורסמת היא אמירתם של חז"ל: "ברא כרעיה דאבוה"¹ דהיינו הבן יורש ולומד בדרך כלל את תכונותיו ומידותיו של אביו ואף משמש כממשך דרכו של האב הן בחייו והן במותו, אם לטוב אם למוטב. ככל שימלא רצון הבורא וירבה להיטיב עם בריותיו, הרי שזיכה לו ולאביו גם בעולם האמת. אביו של יהורם - אחאב, היה מהבולטים בין מלכי ישראל ששלט ב"כיפה" בכל גבול ישראל, הביס את מלך ארם - האויב הצפוני (הכמעט נצחי) של ישראל, עשה שלום בין שני חלקי העם: יהודה וישראל, כאשר יצאו שני המלכים במשותף למלחמות נגד אויבים מבחוץ. דבר שנמשך גם בדורות הבאים.

אחאב היה סמל של דור ש"פסח על שני הסעיפים". כאשר מבחינה מדינית-חברתית³ הצליח למעלה מן המשוער, הרי שמבחינה דתית רוחנית נחל כשלון חרוץ. הייתה בעם ירידה רוחנית גדולה בעידודה של המלכה, איזבל, שלא רק שהשפיעה על בעלה ובנה⁴ היא גם נטלה ממשלה בעולם⁵, ובפרט בממלכת ישראל, לשם הגיעה כבת מלך צידון ונישאה למלך אחאב כ"נישואים דיפלומטיים" של אותם ימים.

אכן כאמור שקט היה לאחאב מהאויב הצידוני שישב בצפון מערב א"י (לבנון של ימינו) ומשם יכל לנהל ביתר קלות את מלחמותיו נגד מלך ארם בצפון מזרח (סוריה של היום). במאמר מוסגר אפשר להסביר גם מדוע אחאב - שהיה מסור לעמו וארצו - לא גירש אשה זרה זו חזרה לארצה ולבית אביה הנמנה על הכומרים⁶ של ע"ז? אלא שבכך היה גורם לניתוק היחסים עם צידון והפסד היתרונות המדיניים דלעיל.

1. עירובין ע, ע"ב; כתובות צד, ע"ב ברש"י ד"ה: "כבעל חוב".
3. לא היו בהן "דילטורין" בעלי לשה"ר והיו יוצאין למלחמות ומנצחין תדיר!
4. כמובא בב"מ נט, ע"א, כל ההולך אחר עצתו נופל בגיהנם. וכן מבוא במלכ"א כ"א, כה, "רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' אשר הסתה אותו איזבל אשתו".
5. כמובא באסתר רבה ג, ב.
6. עפ"י ילק"ש למלכים א, רלב.

השפעתה השלילית של איזבל על בעלה הן ע"י התערבות ישירה בשלטון, רדיפת הנביאים עד חרמה והצרת צעדיו של אליהו הנביא, כאשר במקביל עובדי הבעל והאשרה "חגגו" בארץ - עברה אף לבן יהורם⁷, אם כי הכתוב מציין: "ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון... שתים עשרה שנה ויעשה הרע בעיני ה'. רק לא כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו"⁸. ופירש"י (שם) כי אביו ואמו הוסיפו את הבעל להכעיס. והוא "הסתפק" בחטאות "ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל ולא סר ממנה...".

נשתדל לעקוב אחר הנהגתו של יהורם כלפי נביא תקופתו: אלישע - תלמידו ויורשו הרוחני של אליהו הנביא והן כלפי עם ישראל שנראה שנלאה משלטון בית אחאב ומ"המושכת בחוטים" בבית המלכות. בהודמנות הראשונה של מרידה בבית מלכות זה נתעורר בו זיק האמונה הצרופה (במקביל למעמד הר הכרמל) ופרק מעליו את עול בית אחאב ושיתף פעולה עם יהוא המלך שקם לבער ולהשמיד את בית אחאב.

ב. אישיותו של יהורם ומעשיו

יהורם היה בנו השני של אחאב במלוכה כאשר אחיו הבוגר אחזיה מלך על ישראל שנתיים ימים בלבד. אחזיהו המשיך בדרכי אביו ואמו בעבודת הבעל, לכן גם נענש בנופלו בביתו ונפצע אנושות. כפי שהורגל בבית המלוכה של הוריו, הרי שלא שאל בדבר ה' אודות מצבו הקשה, אלא שלח מלאכים לדרוש בבעל זבוב, אלהי עקרון, האם יחיה ויקום מחליו⁹. המלאכים הללו פגשו בדרכם את אליהו הנביא. אליהו מחזירם לבית אדוניהם בתוכחה קשה: "המבלי אין אלקים בישראל... לכן המיטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמותו וימת כדבר ה' וימלך יהורם תחתיו... כי לא היה לו בן". בין חלופי המלכים הללו עלה בסערה השמימה אליהו הנביא, ותלמידו אלישע אשר "יצק מים על ידיו"¹⁰ החליפו בתפקיד הנביא והמנהיג הרוחני של הדור.

7. גם בימי הבן - היא משמשת "כגבירה" עיין במלכים ב', י"ג, וראה באברבנאל למלכ"ב ג'. כי בהיות איזבל בחיים, בחיי בנה לא יכל להסיר את "מצבת האשירה ונביאיה היו אוכלים על שולחנה...".

8. מלכ"ב ג', א-ב.

9. תחילת מלכים ב' פרק א'.

10. עפ"י הגמ' בברכות דף ה', ע"א נלמד מכאן כי גדול שימושה יותר מלימודה, וכן שנעשה כבר אז נס גדול ע"י אלישע, בנסיון הגדול בהר הכרמל, כאשר נבעו מאצבעותיו מעיינות מים ובהם השתמש אליהו רבו למלא את מובח ה'.

בתחילת דרכו במלכות יוצא יהורם למלחמה נגד מואב שפשעו בישראל עם מות אביו אחאב¹¹, ואולם הוא מצרף למלחמה זו את מחותנו יהושפט¹² מלך יהודה הנענה ברצון לצאת בחזית מאוחדת נגד האויב החיצוני כפי שנהג בעבר עם אביו. למאמץ המלחמתי הזה הצטרף אף מלך אדום שארצו גבלה במואב המורדת והוא היה כפוף למלך יהודה. כשהתייצבו שלושת המלכים הללו "ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם" מלך ישראל מאבד תקוה וקורא: "אהה כי קרא ה' לשלושת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב? ויאמר יהושפט האין פה נביא לה' ונדרשה את ה' מאותו... ויאמר: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו"¹³.

הרד"ק (במקום) מסביר כי אלישע לא ירד למחנה כדי לעשות מלחמה אלא בא לומר להם דבר נבואה מאת ה' הנצרך להם עתה! לכן נשנית המילה: "פה" פעמיים בכתוב, דהיינו שלא נמצא שם במקרה אלא רצה לעזור לעם ישראל בפועל. בניגוד לרבו אליהו שהיה "נעלם" מדי פעם בפעם בעיקר כתוצאה מרדיפת הישלטונות ובראשם איזבל. כבר ציינתי בחיבורי על אלישע הנביא¹⁴, שהיו הבדלי גישות בין אליהו וישתבע את כבוד האב=הקביה, לבין אלישע שתבע גם את כבוד הבן=ישראל. והוא היווה מעין "סינטזה מגשרת" בין שתי השיטות הללו כאשר רבו אליהו לא סיים את שליחותו הנבואית בעוה"ז ונפרד לחיי העוה"ב בעלותו בסערה השמימה... בעוד שאלישע "המציא את עצמו" בפני המלכים אם כי התפרצותו הראשונית כלפי מלך ישראל לוותה במילים קשות: "מה לי ולך - לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך... וכו'. מלך ישראל "מרגיע" את הנביא בהסבירו לו כי לא זו השעה לזכור "עוונות ראשונים" ודברי קטרוג עתה, אינם במקומם כאשר עם ישראל זקוק לרחמי שמים ולתפילת הנביא להצלחתם¹⁵. או אז נענה הנביא, לא לפני שלקחו אליו "מנגן" המעורר ומביא לידי שמחה שהיא תנאי בהשראת השכינה ומבשר לשלושת המלכים הללו: א. על נס נביעת הנחל במים רבים, דבר שיחיה ויציל את נפשם ונפש בהמתם.

ב. "ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם"¹⁶.

11. אחאב היה מלך כריזמטי תקיף ואמיץ שמשל ב"כיפה" וכל העמים מסביב יראו ממנו והעלו לו מס, ועם מותו הרימו ראשם למרוד במלכי ישראל - צאצאיו.

12. אחות אחאב הייתה אשת המלך, ובת אחאב נישאה אח"כ לבן יהושפט שגם שמו היה יהורם, ולמעשה היו גיסים. כמובא במלכ"ב, ח', יח. "וילך בדרכי מלך ישראל כי בת אחאב הייתה לו לאשה...".

13. עיין במלכ"ב ג', ט-יא.

14. בספרי: "דמויות בתנ"ך" ח"ב, עמ' 117.

15. עפ"י תרגום יונתן לפסוק יג, שם.

16. שם, פסוקים יג-יח.

1.

נתבונן תחילה בסיבת כעסו של הנביא על המלך. האם באמת היה זה הזמן המתאים והנכון "לסגור חשבון" עם המלך שזה לא מכבר עלה לכס השלטון? אף שנוכל להבחין שהוא "השתפר במעשיו" לעומת הוריו ואחיו שהיו שקועים ולהוטים אחר הע"ז בכלל ובעבודת הבעל בפרט. כבר צוין, כי יהורם שגדל בבית הוריו, אחאב ואיזבל - חי בשניות, ונפשו הייתה חצויה בין שני כוחות מנוגדים ששררו בבית המלכות. כאשר מחד גיסא ראה באביו דברים טובים ואפילו יחס של כבוד לנביאים. שהרי אחאב לא רדפם! והוא היה מהנה ת"ח מנכסיו והיה בעצמו ת"ח גדול בזכות עצמו ובעיקר הייתה לו מסירות נפש למען ישראל, כפי שמובא במקורות. מאידך גיסא, הדומיננטית בבית המלכות הייתה האם, איזבל, ש"משכה בחוטים" והשפיעה אף על בעלה את מנהגי בית אביו במלכות צידון... לכן לא היה בכלל ב"כוון" לשאול את נביא ה' בעת צרה. כך גם היה אחיו. אחזיה. ששלח לדרוש באלוהי זבוב.

מעמד דומה מוצאים אנו אצל אביו, אחאב, לפני יציאתו לקרב האחרון, ממנו לא שב. בהיותו ב"אופוריה" של נצחונות נגד ארם ועקב נבואת ארבע מאות נביאי השקר: "עלה ויתן ה' ביד המלך!" או אז שואלו מחותנו יהושפט מלך יהודה: "האין פה נביא לה' ונדרשה מאותו?" ועל כך באה תשובת אחאב: "עוד איש אחד לדרוש את ה' מאותו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע, מיכהו בן ימלה ויאמר יהושפט: אל יאמר המלך כן"¹⁷.

בבית אחאב לא הוקירו, בלשון המעטה, את נביאי ה': לעומת זאת, הייתה הוראה מפורשת של המלכה לרדפם עד חרמה, עד שעובדיה הממונה על בית אחאב בהיותו צדיק "נסתר" פרנסם וכלכלם לחם ומים בשתי מערות נסתרות. יתכן והדבר נעשה "בעצימת עין" של המלך אחאב. ברם, מכאן ועד לפנות אליהם בעצה ולשאול מפייהם את דבר ה' הדרך הייתה ארוכה.

אכן, בסמוך קוראים אנו בכתוב: "ואשה אחת מבני הנביאים צעקה אל אלישע לאמור: עבדך אישי מת... והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים"¹⁸. וביארו המפרשים (רש"י ורד"ק) כי הייתה זו אשת עובדיה והנושה היה: המלך יהורם שבא לקחת את שני בניה לעבדים תחת חובו של אביהם שנאלץ ללוות מהמלך כספים רבים כדי לכלכל את הנביאים שהחביא. ומוסיף המדרש שם, כי יהורם היה מלווהו בריבית ולכך נאי בהמשך "ויך את יהורם בין זרועיו ויצא החצי מלבו..."¹⁹. מפני שפשט ידיו ליטול ריבית, דהיינו שנענש במידה כנגד מידה

17. מלכים א' כ"ב, ו-ח.

18. מלכים ב' ד', א. וראה שם בתרגום יונתן ובתנחומא לפי כי תשא ה'.

19. מלכים ב' ט', כד.

גם על אכזריותה כלפי יתומים ואלמנה. שכן עפ"י דין לא הייתה מחוייבת לתת למלך את בניה לעבדים. אולם המלך ניצל את מעמדו ובכוח "הסמכות המלכותית" ניסה לקחתם לעבדים. אזי נכנס לתמונה הנביא אלישע עם נס אסוף השמן שנבע ומילא את כל הכלים שכינסה האלמנה לביתה, ובכסף שמכרה את השמן פדתה את בניה משבי העבדות ואף נותר לה מספיק שמן כדי להחיות נפשה ונפש בניה.

המפרשים²⁰ עמדו על כך כי אלישע עשה מופתים כפולים מרבו אליהו אף החיה שני אנשים כנגד בן הצרפתית שהחיה אליהו. שכן הדור היה שקוע בעיז והנהירה אחר "אופנת הבעל והאשרה" שלטה בכל גבול ישראל, כך שכדי להוציא מלבם של ישראל ומנהיגיו דברים אלו נאלץ הנביא אלישע לפעול ביתר שאת ובפרסום רב ע"י תלמידיו הרבים. כמו כן אין ספק כי שמע מעשיו ונפלאותיו הגיעו לאוזני המלך. אולם כשהגיעה אל המלך שוב שעת מבחן הוא "שוכח" מקיומו של אלישע הנביא המפורסם בכוח יכולתו הנבואית-נסית, כי ליבו היה שבויה בקסמיה של אמו והלך הרוח בבית המלכות היה בכיוון אחר לגמרי.

2.

הדוגמא הבולטת השנייה ביחסו של יהורם לנביא אלישע נמצאת בלב פרשת טהרתו של נעמן שר צבא ארם מצרעתו²¹. אותו שר צבא היה נשוא פנים וגיבור חיל בממלכת ארם, וכגודל הצלחתו (עפ"י המדרש הוא היה זה שהרג את אחאב "ואיש משך בקשת לתומו" וגו'). כך גודל גאוותו ובהתאם לכך לקה בצרעתו. נרפא ממנה רק לאחר שהשפיל עצמו - ועשה את מה שציווה עליו הנביא אלישע [הוא ירד וטבל בירדן היורד מן הדן...] ועבר תהליך של "תשובת המשקל" שהועילה לו עד כדי קבלת עול מלכות שמים עליו. ואולם כאשר אדוניו מלך ארם שמע מפי נערה קטנה מארץ ישראל. אודות יכולתו המיוחדת של הנביא משומרון שלח אגרת (בתוספת מנחה מכובדת) אל מלך ישראל יהורם בה נאמר: "הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו, ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרא בגדיו ויאמר: האלקים אני להמית ולהחיות"²², כי זה שלח אלי לאסוף איש מצרעתו כי אך דעו וראו כי מתאנה הוא לי... ויהי כשמוע אלישע איש האלוקים

20. ראה ביזית רענן" לילק"ש פרי וירא אות צב. באברבנאל למלכ"ב ח' ד"ה: "יהכלל". וב"מוסר הנביאים" שם פרק ב' עמ' 355.

21. ראה בספרי "דמויות בתנ"ך" ח"א, עמ' 252.

22. מלכ"ב ה' ז. ישנה גם דעה בחז"ל ראה חולין דף ז, ע"ב כי ריפוי נעמן מצרעתו נחשב כהחיות המת, והיא בבחינת מילוי "פי שניים" בבקשת אלישע מאליהו, כאשר החיה את בן האשה השונמית, ונעמן הוא השני. וי"א כי אחר מותו של אלישע קברו אדם לידו. ונגעו עצמותיו בעצמות אלישע וקם על רגליו וחיה. והוא היה המת השני שהחיה הנביא.

כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמור למה קרעת בגדיך? יבוא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל!"

כאן נשאלת השאלה ביתר שאת: הרי המלך ראה והכיר ביכולתו הסגולית של הנביא מהעבר הרחוק והקרוב, ולכל הפחות מה שידעה אותה "נערה קטנה" מא"י ידע גם הוא, וכי השגתו המוחשית - כאשר נוכח בתשועת ה' בעת מלחמתו במואב הייתה גדולה לאין ערוך מהשגת פשוטי העם, וא"כ מדוע קרע בגדיו ולא חשב כלל שהנביא אשר בשומרון הסמוך וצמוד אליו יוכל להושיע לאותו שר צבא? אף אם הוא שר צבא של האויב וגם אם הייתה לו טינה אישית כלפיו (בתור מי שהרג את אביו) הרי שהפעם הגעתו לא"י הייתה במשלחת של "רצון טוב" עם מנחה מכובדת ביותר... ובאם יענה הרי שללא ספק הדבר ישפר את היחסים (הדיפלומטיים-מדיניים) בין האויב הצפוני כלפי עם ישראל, מ"מ יוריד את הלחץ הצבאי מעליהם...

אלא שגם כאן נוכל לתרץ כדלעיל: המלך יהורם ידע גם ידע והכיר במעלותיו וסגולותיו של הנביא וביכולתו לרפא את צרעת נעמן, אלא שבתור אדם "כאילו-מציאותי" התעלם ועצם עיניו מהצד הדתי רוחני העל-טבעי שנמצא אצל נביאי ישראל. וכן כתב האברבנאל (שם פסוק ז) "כי מלך ישראל לרשעתו לא נתן אל ליבו דבר הנביא כי לא היה מאמין בו ובדבריו".

הגם שסיפור החייאת המת - בנה של השונמית ללא ספק ג"כ הגיע לאזניו ודבר פלא זה לא נפל בערכו מפרשת צרעת נעמן שעמדה עתה על הפרק [באותה פרשה שואל אלישע את השונמית "היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא? ומפשוטם של הכתובים למדים אנו על היחס המועדף והמעמד שהיה לנביא בבית המלכות].

בכל זאת נמנע המלך מלפנות אל הנביא, שכן אולי גם לא רצה בהצלחת הנביא שתביא לקידוש שם שמים ברבים (כפי שאכן קרה...) ורבים יתחילו לנהור אל הנביא ותלמידיו וכמובן יזנחו את פולחן הע"ז שנעשתה בריש גלי ובחסות השלטון המרכזי.

3.

המקרה השלישי המוכיח בעליל תאוריה זו של יחס המלך לנביא והאמונה שייצג, התרחש בעת שהיה רעב גדול בשומרון כתוצאה של מחסור בתבואה ומצור ממושך שערך מלך ארם על העיר עד שנאלצו לאכול בשר חמורים ושאר שקוצים ואף נתקיימה במ קללת התורה: "ואכלת פרי בטןך במצור ובמצוק"²³. כך גם אירע בשומרון כאשר אשה צעקה אל המלך שעבר על החומה: "הושיעה

23. דברים כ"ג, יג. והובא ברש"י כאן במלכ"ב ו', לג.

אדוני המלך ו' המלך שאלה: "מה אושיעך המן הגורן או מן היקב?" ואז היא מספרת למלך עד לאיזו דיוטה תחתונה הגיע המצב בעיר: "ותאמר - האשה הזאת אלי, תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל מחר, ונבשל את בני ונאכלהו ואמר אליה ביום האחר תני את בנך ונאכלנו, ותחביא את בנה"²⁴, "ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עובר על החומה וירא העם והנה השק על בשרו מבית"²⁵. ומהי תגובתו הספונטאנית של יהורם: "ויאמר כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום ו' (ופירש"י ורד"ק) "שהיכולת בידו לבקש רחמים ואיננו מבקש...". מתברר איפוא שהמלך מצא את כתובת "האשם" במצב. אומנם לא נזכר בכתוב כי פנה אליו - שכן לא היה זה מכבודו לפנות אל הנביא.

אולם אל לנו לשכוח כי בסמוך לצרה זו שהתרחשה עתה בשומרון (בפרק ו') מסופר על עזרתו הרבה של הנביא אלישע לעם ישראל בכלל ולמלך ישראל בפרט. בגלותו לו את כל מהלכיו הצבאיים של האויב הארמי, ואת כל המקומות בהן הכין מלך ארם מארבים לצבא ישראל, ומלך ישראל אכן השתמש "במידע מודיעיני" רב חשיבות זה, נוהר, נשמר וניצל מפני הארמים. עד שהדבר הסעיר את מלך ארם אשר עבדיו נאלצו "להצטדק" בפניו כי אין מרגלים בקרבם, אלא ישנו איש אלוקים אמיתי בישראל והוא זה שגילה למלך ישראל את כל הדברים שאתה מדבר בחדר משכבך... או אז שלח מלך ארם משלחת צבאית גדולה ונכבדה לעירו של הנביא כדי לקחתו אחר כבוד אליו. אלא שכאן שוב מתחולל נס גדול בהשראתו של אלישע, ואותו גודד צבא מוכה בסנוורים²⁶, ומובל ע"י הנביא אחר כבוד הישר ל"לוע הארמי" - אל תוך העיר שומרון, אז ביקש הנביא מה' כי: יפקח את עיניהם "ויראו והנה בתוך שומרון. ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראותו אותם: האכה אכה אבי? ויאמר לא תכהו האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה, שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו... וישלחם וילכו אל אדוניהם ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל"²⁷. על יחס הומאני זה של הנביא לגויים כתבו חז"ל: "כי גדולה עצתו הטובה והחכמה של אלישע יותר מכל המלחמות שעשה יהורם, ולכן נאי טובה חכמה מכלי קרב"²⁸.

24. המלבי"ם לפסוק כז ביאר: כי לא יכלה אותה אשה לחייב את חברתה להרוג את בנה עפ"י דין תורה שכן לא חל קנין על עניין כזה, לכן פנתה אל המלך שידון את האשה הראשונה שגם דחפתה למעשה הנורא - לדינה מצד דין המלכות.

25. להלן נביא את דברי הגמי בתענית יד, ע"ב ונסביר את השתתפותו של המלך בצער בני העיר.

26. מלכ"ב ו', יח. ופרש"י כי זה חולי של שממון שרואה ואינו יודע מה רואה. דהיינו העדר הראייה וההכרה האמיתית = מצודות. וישנה כאן השלמה לביאורו של רש"י מבראשית י"ט, יא אצל אנשי סדום.

27. מלכ"ב ו', כא בהמשך הפסוק: מכאן גם לומדים על מוסריותו הגבוהה של הנביא המלמדנו כיצד להתייחס לשבויים שנפלו לידינו בקרב ובמלחמה. שם קיים הכלל: של "הבא להורגך" וגוי אלא שאלו נשבו בדרך נס, ואליהם יש להתייחס בכבוד ולא לפגוע בהם!

28. אליהו רבה פ"ז, אף קידוש שיש ברבים היה כאן בשנית, לאחר סיפורו של נעמן, כאשר

מפרשה זו למדנו שלושה דברים: א) הנביא לא רק עזר לעם ישראל אלא היה "העיינים של המדינה". ב) עזרה לויאלית זו של הנביא הביאה ליחס וקריאת החיבה של המלך כלפיו "אבי" דהיינו כשהנביא "טוב ליהודים" זכה להערכה בהתאם. ג) אחרי תקופה לא ארוכה שב אותנו מלך גוי "לסורו". אמנם לא נטפל לעם ישראל ונביאו בסתר אלא צר עתה בגלוי על שומרון ולא הסתיר את כוונותיו.

עתה אחר שראינו את יחסו הכפול והשונה של המלך כלפי אלישע, אומר הנביא לזקנים היושבים לפניו: "הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי ראו כבוא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אותו בדלת הלא קול רגלי אדוני אחרי..."²⁹ דהיינו שרצה הנביא לעכב את המלאך עד בוא אדוניו כדי שישמע באוזניו את דבר הנבואה שתפר את מזימתו הזדונית ולהסיר את ראשו של הנביא "ויאמר אלישע: שמעו דבר ה'... כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתיים שעורים בשקל בשער שומרון, ויען השליש אשר למלך נשען על ידו... הנה ה' עושה ארבות בשמים יהיה הדבר הזה? ויאמר: הנכה רואה בעיניך ומשם לא תאכל!" גם שלישי של המלך הינו "קטן אמנה" ולא מבין כיצד יכול להתרחש נס כזה של מהפך: מחרפת רעב לשובע כזה גדול. אולי גם רצה לערער על אמינות הנביא. וברגע שלא יתרחש הנס, הרי שתחול הגזירה על ראשו של הנביא, כך או כך הובטח לו "עונשו בצידו" ולמחרת בהתרחש הנס "ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימותו!"³⁰

את דבר ההצלה של העיר הביאו ארבעת המצורעים שישבו פתח שער העיר (כדן מצורע היושב בצד מחוץ למחנה והיו אלו עפ"י חז"ל גיחזי ושלושת בניו). בקוראם אל שוער העיר כי ארם נסו והשאירו מאחריהם את כל מחניהם על כל תכולתו (חלק מהאחרונים ציין לשבח את התנהגותם בכך שחשו להציל אנשי העיר אולם הכתוב מציין כי עשו זאת אחר שאכלו והטמינו...³¹).

משנודעה הבשורה בעיר, מעניינת ביותר תגובת המלך הפעם: "ויאמר אל עבדיו: "אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם. ידעו כי רעבים אנחנו ויצאו מן

הנביא סירב בכל תוקף לקבל מתן כלשהו בעבור רפואתו, וזה הביא את נעמן להכרה: "כי יש אלוקים בישראל!"

29. שם פסוק לב. יהורם "זכה" לכינוי זה בעקבות האשמתו של אליהו כלפי אביו אחאב: "הרצחת וגם ירשת!" אחר הריגת נבות מלכ"א כ"א, יט.

30. מלכ"ב ז', ב. הדגשת הכתוב במילה: **בשער** באה לציין את קיום דברי הנביא כאשר **שער החליפין** של הסלת והשעורים תאם את דבריו במדויק!

31. שם ט. וכתב ע"כ המלבי"ם: כי כבר חטאו בכיוצא בזה בעבור חמוד ממון שלקחו מנעמן. וציין האברבנאל כי אל להם להמתין עד הבוקר כי אז יודע הדבר מעצמו ומצאם עון = כאשר בינתיים אנשים גוועו מרעב.

המחנה להחבה בשדה לאמור: כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ואל העיר נבוא³². כתב על כך המלבי"ם: "ספר רשעת המלך שהגם שכבר אמר לו הנביא והבטיחו שתהיה תשועה מחר והיה לו להאמין שנעשה איזה דבר שינוסו ארם לא פנה לבו אל דבר הנביא ותלה שזה ערמה מארם...".

לכאורה הייתה צריכה להיות כאן תגובת המלך שונה מהפעמים הקודמות, שלא חשב כלל בכוונו של הנביא, גם לא רצה בהצלחת קיום דברו, ברם כאן בפעם השלישית מתעלה יהורם על עצמו בכוח הכפירה שלו. שכן שמע במפורש שעות מספר קודם לכן על בוא הישועה לעיר, ועי"פ הטבע כשהרעב הציק ביותר ואף מעמדו בתור מלך נתערער ביותר... הרי שהיה צריך ל"קפוץ משמחה" לשמע הבשורה הטובה, ואולם תגובתו המפתיעה עם "משנה הזהירות" שנקט בעת ששלח צמד סוסים בלבד לבדוק את השטח, מלמדנו כי לא עלתה בלבו כל אפשרות שהנה מתקיימים דברי הנביא אלא זהו טכסיס של ארם המנסים לטמון להם מלכודת³³. משמע מכאן, כי רשעתו של המלך עברה הפעם את כל השיאים והייתה מעל ומעבר לכל הגיון בריא. ובא ה"הכתוב השלישי" הזה, ללמדנו על כל המאורעות שקדמו לו - שאכן זו הייתה דרכו של המלך אשר גדל בבית אחאב ואמו איזבל - לא להזקק לנביאים הנושאים ברמה את דבר ה' - עד שהגיע לכפירה ממש בדרכם ובמה שייצגו: "השמן לב העם הזה ואוזניו הכבד ועינו השע פן יראה בעיניו ובאוזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו"³⁴.

ג. סופו של המלך יהורם והלקחים לדורות

כבר עמדנו בפרקים הקודמים על כך שאלישע עשה כפליים נסים ונפלאות מרבו אליהו, שכן הדור הדרדר ושקע בעי"ז והיה זקוק גם להדרכה של מנהיגים רוחניים דגולים אלו, ובכל זאת, לא תמיד עלה בידם להביא את הדור לדבר ה'. במצב זה מלאכת הנביאים והשפעתם על הדור הייתה קשה שבעתיים. את יחסם השלילי והבוטה "לגבירה" זו וכלפי בעלה ובניה המלכים ביטאו אליהו ותלמידו אלישע הנביאים, בהזדמנויות רבות כדי למנוע מהעם הליכה ונחיה אחר דרכם הנלוזה. אולם, נוכל להבחין גם אצל הבן יהורם בהתעוררות "הניצוץ היהודי" החבוי בתוך ליבו ועל כך קראנו לעיל אודות הרעב הכבד שהיה בשומרון והמלך המהלך על חומת העיר בשומעו כי המצב הגיע לכדי יאוש מוחלט, כך שהריב בין שתי הנשים אודות אכילת בשר בניהם נגע לליבו האטום, הוא קורע את בגדיו - בגדי המלכות "וירא העם והנה השק על בשרו מבית".

32. שם פסוק יב.

33. הדבר מעורר אסוציאציה לפרעה מלך מצרים לאחר תשע מכות שנחתו עליו ועל עמו והגם שהיה בכור והזהר כי במכה האחרונה - העשירית ימותו כל בכורי מצרים הוא עולה על מטתו ולא שת לבו לאזהרתו של משה. עיין בשמות י"ב, ל. וברשי"י שם.

34. ישעיהו ו', י.

והובא ע"כ בגמ'³⁵: "אמר ר' אלעזר אין אדם חשוב רשאי לחגור שק אלא א"כ נענה כיהורם בן אחאב" ופרש"י (שם), "כי יהורם רשע היה אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו ונענה! דכתיב "ויהי סאה סולת בשקל וסאתיים שעורים בשקל". מקרה מקביל מעורר אצלנו אסוציאציה לאביו אחאב אחר תוכחתו הקשה והישירה של אליהו אודות הריגת נבות "הרצחת וגם ירשת!" "ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרא בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט".

שבירתו של אחאב וחזרתו בתשובה עשתה רושם בשמים ודבר ה' לאליהו היה: "הראית כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו - בימי בנו אביא הרעה על ביתו"³⁶. דהיינו באם הבן ימשיך בדרכי האב. אולם גם בנקודה הפנימית הטובה שהייתה חבויה אצל אחאב והתגלתה הן בקבלתו את תוכחת הנביא והן במסירות נפשו למען כלל ישראל כאשר נפל מות גבורים ברמות גלעד. היה הבן "כרעיה דאבוה" וירש גם מידה טובה זו... הוא לובש שק ומתענה ובהשתתפותו בצרת הכלל זכה גם להענות. אומנם לא הגיע לדרגת "השקול" של אביו שהכריעתו לכף זכות במסירות נפש כני"ל ("לי גלעד - זה אחאב שנפל ברמות גלעד - תהלים ק"ח) "והמלך היה מעמד במרכבה"³⁷ ואולם גם יהורם נפצע במלחמתו בארם באותו מקום שאביו נפל ברמות גלעד ושב להתרפא בביתו שבזרעאל.

שם נכונה לו הפתעה רבתי שלא ציפה לה... כאשר יהוא אשר נמשח למלך³⁸ תוך "הפיכה צבאית" בשדה המערכה וקיבל על עצמו את השליחות אל השמדת כל בית אחאב. פוגשו בחלקת נבות הזרעאלי ועד שקלט המלך כי פני יהוא שר צבאו אינם לשלום כבר היה מאוחר... "ויאמר השלום יהוא? ויאמר מה השלום עד זמני איזבל אמך וכשפיה הרבים. ויהפך יהורם ידיו וינס... ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו. ויאמר אל בדקר שלישי שא השליכהו בחלקת שדה נבות הזרעאלי כי זכור אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו וה' נשא עליו את המשא הזה" וגו'³⁹.

גם חלקם של שאר ענפי משפחת המלוכה לבית אחאב הוכו באותו מעמד. כאשר אחזיה מלך יהודה ירד לערוך ביקור חולים אצל גיסו ביזרעאל, כך יכל

35. מסי' תענית דף יז, ע"ב.

36. סוף פרק כ"א במלכ"א. וכתב על כך האברבנאל למלכ"ב ו', ל. "כי היה נראה שעשה תשובה וקבל ע"ע יסורין בגופו. והוא השק שהיה על בשרו מפנים ומפני כבוד המלכות היה לבוש בגדיו מלמעלה".

37. מלכ"א כ"ב, לה. ומובא בגמ' מו"ק כח, ע"ב כי על מעשה נעלה זה זכה להמנות עם בני העוה"ב. וכן להספד גדול.

38. עיי' יונה הנביא תלמידם של אליהו ואלישע.

39. מלכ"ב ט' דהיינו יהוא מלא והשלים במעל את חיסול בית אחאב וישנה סמליות רבה בחיצו שפלה את ליבו, הרע של המלך ונשלם עונשו ג"כ במדה נגד מדה...

יהוא לתפוש "שתי צפרים במכה אחת", בנוסף לכל שאר אחי ומקורבי המלכות שהזכו אף הם. ובולטת כמובן חיסולה של ה"גבירה" איזבל שניסתה אף ברגעיה האחרונים להציל את חייה בדברי חנופה לשליט החדש⁴⁰. אלא שגם היא אחרה את המועד... והעם שמאס במלכות בית אחאב והמלכה המרשעת נטה אחרי יהוא, והיא הושלכה מחלון ביתה הישר אל רחוב העיר... וירמסנה... לקיים את דבר ה' אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי. לאמור: "בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל והיתה נבלתה כדומן על פני השדה"⁴¹.

40. ראה ברלבייג שם פסוק לא.

41. שם פסוקים לו-לז.